
HALKBİLİMİNE GİRİŞ I

KONULAR

- Avrupa'da halkbiliminin doğuşunu hazırlayan sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler
- Avrupa'da halkbilimine yönelik ilk ve öncü çalışmalar

AVRUPA'DA HALKBİLİMİNİN DOĞUŞUNU HAZIRLAYAN SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL GELİŞMELER

Folklor terimi ve disiplini, Avrupa sosyal ve kültürel hayatının değişim ve dönüşüm süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve dünyaya yayılmıştır.

-
- Guiseppe Cocchiara “*Avrupa Folklor Tarihi*” adlı eserinde, Avrupa düşünce tarihinde, halka, halk kültürüne, kısaca halkbilimine yönelişin başlangıcında yer alan en önemli etmenlerin başında, Amerika’nın Avrupalılarca bulunuşu, sömürgeleştirilmesi olduğunu belirtir.

-
- Amerika'nın Avrupalılar tarafından bulunuşunun yanı sıra, Rönesans ve Reform Hareketleri, Hümanizm akımı, yerlilere ve uzun yüzyıllar boyunca "Haçlı" yaklaşımlarıyla ötekileştirilen yakın doğu toplumlarına karşı hoşgörü Avrupa'da halkbilimi çalışmalarına hız kazandırmıştır.

Doğu ticaret yolunun denizde aranmaya başlaması ile Avrupa ana karasından okyanusa açılan Avrupalı gezginler, maceraperestler, tüccarlar, misyonerler, bilim adamları ve savaşçılar Afrika ve Amerika yerlileri ile tanışmaya başlamışlardır.

Özellikle XVI. yüzyılda güçlenen hümanizm akımının, yeni keşif ve icatların da etkisiyle, Avrupa insanında seyahat etme ve araştırma duygularını kamçılıdığını görmekteyiz. Bu, aynı zamanda Avrupa'da öteki kültürlerle ve insanlara daha nesnel bakabilen aydın bir kitlenin yetişmesine imkan verir.

Bu dönemde ortaya çıkan aynı aydın kitle, “*ümme*t”e dayalı siyasal ve kültürel tercihlerin yerine “*ulus*”a dayalı terminolojileri geliştirmeye başlar.

Bu dönemde kendi din anlayışlarına uymayan dini inanç, ritüel ve uygulamaları şiddetle eleştiren ve cezalandırılmasını isteyen çeşitli akımların da folklora eğildiği görülmektedir.

Peter Burke, halk kültürüne yönelen olumsuz yaklaşımları iki ana başlık altında değerlendirir: birincisi büyü ve büyücülerle ilgili “*din*” kaynaklı eleştiriler, ikincisi halkın geleneksel karnaval ve şölenlerine karşı duyulan “*ahlâk*” kaynaklı eleştirileridir. Bu tür eğlencelerin kadın erkek karışık olarak yapılması ve bu toplantıların toplumu ahlaksızlığa sürüklediği yönündeki eleştirilerdir (Burke1996:235-242).

16.yüzyılda Katolik Karşıt Reformcular büyü ve sihir yapanlara, putlara tapanlara saldırmakla kalmamışlar, aynı zamanda onların inanış, gelenek-göreneklerine de yer vermek zorunda kalmışlardır.

Folklora karşı kimi olumsuz yaklaşımlara rağmen, Avrupalı gezginler, bu dönemde kaleme aldıkları seyahatnamelerde, gördükleri bölgelere ve insanlara karşı hümanist bir yaklaşımla çeşitli folklorik öğelerden söz etmeleriyle dikkat çekerler.

Diğer toplumlara karşı ilgi ve merak sonucu Avrupalılar, yerliler ve doğu halklarında gözlemledikleri “ilkel dönemi” kendi içlerinde merak etmeye başlamışlardır.

Bu aşamada kendilerine sordukları en temel soru şudur:
“Acaba doğu halkları ve yerliler gibi Avrupa’nın da “ilkel
dönemi” var mı?” Hatta daha da ileri giderek yerlilerde
gördükleri “soylu vahşi” ruhu ortaya çıkarmaya
yönelmişlerdir.

“İlkel dönem” sorusuna cevap olarak, Avrupalılar “soylu vahşi” ruhunun yerlilere en fazla benzeyen kendi köylülerinde ve halk olarak nitelendirilen, okuma yazma bilmeyen grupların arasında var olduğuna inanırlar.

Sonuç olarak, Avrupa’da meydana gelen sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler sonucunda ortaya çıkan halkbilime yönelişin temelini tarih olarak belirlemek gerekirse, 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u alması ile “Orta Çağ”ı kapanmasına dayandırmak mümkündür.

AVRUPA'DA HALKBİLİMİNE YÖNELİK İLK VE ÖNCÜ ÇALIŞMALAR

-
- Avrupa'da meydana gelen sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler sonucunda, halk kültürüne yönelik olarak başlayan ilgi ile beraber aydınların ve maceraperestlerin Yeni Dünya'da gördüklerini kaleme aldıkları ve bunları kendi halkları başta olmak üzere başka halklara aktardıkları görülmektedir.

-
- Avrupalı, gerek yerlileri gerekse doğuluları anlatan bu yazıların kiminde Avrupa uygarlığının çocukluk aşamasını görürken, kimisi bu yazılarda İlkçağ Hıristiyanlığının temizliğini ve sadeliğini, kimisi de bu yazılar sayesinde Yunan ve Roma Kültürünün daha iyi anlamaya çalışıyordu.

-
- Guiseppe Cocchiara'nın "*Avrupa Folklor Tarihi*" adlı eserinde Avrupa Halkbilimi tarihi hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Esere göre, yerlilerle kurulan ilk teması takip eden ve Avrupa'da folklor disiplininin doğuşunu hazırlayan ve zihniyet değişimlerini hızlandıran çalışmalar, XVI. yüzyıldan itibaren başlamaktadır.

-
- Cocchiara, XVI. yüzyılda yaşayan Fransız aydını Michel de Montaigne (1538-1582) “*Denemeler*” adlı ünlü eserinde, Jean de Lery tarafından kaleme alınan 1578 yılında yazılan “*Brezilya ve Amerikan Topraklarına Seyahatin Hikâyesi*” adlı eserin etkisinde kalarak, Brezilya yerlilerinden “soylu vahşi” olarak övgüyle söz ettiğine değinir.

-
- Montaigne, *Denemeler* adlı eserinin Birinci kitabında yerliler hakkında şunları aktarır: “İlkeli yöneten kanunlar bizimki kadar yıpranmış değildir. Ve onlar öylesine bir saflık içindedirler ki, zaman zaman onları bizlerden daha iyi yargılayabilecek insanların döneminde tanımamış olmak canımı sıkar...Dillerinde yalan söylemek, aldatmak, ikiyüzlülük, hırs, kıskançlık, iftira ve affetmek gibi kelimelere rastlanmaz”.

-
- Bu dönemde Avrupalı aydınlar, yerli halklara olduğu kadar doğulu toplumlara yönelik olarak kaleme aldıkları eserlerinde de bu halkların dil, edebiyat ve kültür ürünlerine dikkati çekmişlerdir.

-
- Türkiye'ye yönelik, kimi seyyahlar tarafından yapılan geziler sonucunda kaleme alınan eserler, Türk halkbilimi hakkında bilgiler içermektedir. Bu çalışmalara örnek olarak şunlar gösterilebilir:

-
- ✓ Pietro Della Valle, 1650'de yayımlanan ”*Viagri di Pietro Della Valle il Pellegrino*“ adlı eserinde Türk, Fars ve diğer Asya halklarının din, töre ve törenlerinden övgüyle söz eder.
 - ✓ Türkiye, İran ve Hindistan'a altı seyahat yapan Jean Batiste Tavernier, ”*Jean Batiste Tavernier'in Altı Seyahati*“ adlı eserinde Doğu'yu anlatır.
 - ✓ Avusturyalı gezgin Hans Dernschwam'ın XVI. Yüzyılda Türkiye gezisi sırasında aldığı notlar, “*İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*” adıyla yayımlanır ve eserinde gezgin, İstanbul ve Anadolu halk sanat ve geleneklerinden de söz etmektedir.

Bu dönemde, Avrupalı aydınların doğu halklarından etkilenererek kaleme aldıkları eserler, halkbilimi tarihinde önemli yer teşkil etmektedirler. Bu alandaki çalışmalara örnek olarak şunlar gösterilebilir:

-
- ✓ Fransız Antoine Galland 1704 yılında, *Binbir Gece Masalları*' nı Fransızca'ya çevirir. Yayımlandığı dönemde büyük bir ilgi uyandıran kitap, Avrupa masal tarihinde önemli bir yere sahiptir.

-
- ✓ La Fontaine, Őir diliyle yazdığı hayvan masallarının (fabl) çoğunu, Hintli Bidpai'nin “*Kelile ve Dimne*“ adlı eserinden aldığını söyler.

-
- Cocchiara, yerli halklara ve doğululara karşı duyulan ilgi, onlardaki “soylu vahşi ruh” arayışının Avrupalılara, kendi “ilkel” ve “vahşiliklerini” aramaya y6nelttiğini belirtir. Bunun sonucu olarak, yerli ve doğu toplumlarla karşılaştırma çalışmaları başlar. Bu çalışmalara 6rnekler aşağıdadır:

-
- ✓ Mark Lescarbot (1580-1630), “*Yeni Fransa'nın Tarihi*” adlı eserinde Amerikan yerlilerinin âdetlerini, Gaskonya köylülerinin âdetleriyle karşılaştırmıştır.
 - ✓ La Fitau(1681-1746), “*Amerikan Vahşilerinin Âdetleri*” adlı eserinde, Amerika yerlilerinin dinlerindeki kimi inanç ve törenlerinin başka ilkel dinlerde, Homer destanlarında ve Musa Musevilerinde de bulunduğunu söyler.

-
- ✓ Montesquieu (1689-1755), “*İran ’dan Mektuplar*” adlı eserinde Paris’te oturan bir İran’lıya yazdığı mektuplarda doğu kültürüne imrenen ve dolaylı olarak kendi kültürünü eleştiren ifadeler kullanır.
 - ✓ Voltaire (1694-1788), “*Törenler Üzerine Denemeler*” adlı eserinde Asya ve Amerika yerlilerinin törenlerinden söz eder.

-
- ✓ Bernarde de Fontenelle, 1724 yılında yayımladığı “*Hayvan Masallarının Kökeni*” adlı eserinde bir hukukçu olmasına rağmen masalların kökeni üzerine ortaya koyduğu fikirler dönemi için önemlidir.

-
- ✓ Aydınlanmacı filozoflardan Vico, atasözlerinin, hayvan masallarının ve fıkraların tarihin tanıkları olduğunu söyler ve Alman epik şiiri ve baladlar üzerinde durur.

-
- Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, Aydınlanma döneminde hız kazanan halkbilimine yönelik çalışmalarının Avrupa kıtasında daha çok “*karşılaştırma*” ve “*akılcılık*” düzleminde ilerlediğini görmekteyiz. Bu dönemde ortaya konulan eserlerde aynı zamanda romantik edebiyat akımının izleri görülür. Bu akımın en önemli özelliği klasik edebiyata başkaldırması, halk edebiyatını yüceltmesidir.

James Macpherson ve Ossiancılık

- Romantik akımın en etkili olduğu ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. İskoç asıllı James Macpherson (1736-1796) adlı İngiliz şair Romantik akımın öncüsüdür.
- Macpherson, 1756 yılında “ *Le Montagnard ecossais* ” kahramanlık temalı şiirini yazar.
- 1760 yılında “ *İskoçya Yaylalarından Derlenmiş Eski Şiir Parçaları* ” mensur şiir kitabını yayınlar.
- 1762 yılında “ *Fingal* ”, 1763 yılında “ *Temora* ” şiir kitaplarını yayınlar. Macpherson bu kitaplarda yayınladığı şiirlerin 13.yüzyılda yaşamış olan *Ossian* adlı bir şaire ait olduğunu iddia eder.

Ossiancılık ve İngiltere

- James Macpherson yayınladığı şiirler Avrupa'da, özellikle de Almanya'da derin izler bırakır. Onun şiirleri, edebiyatçılar tarafından lirik, romantizm öncüsü ve İskoç dağlarının mistik ikliminin sesi olarak yorumlanırken, onun izinden gidenlerle beraber *Ossiancılık* adında halk edebiyatına ve halkbilimine yönelik bir okul kurulur.

Ossiancılık ve İngiltere

- ✓ Ossiancılık akımının e güçlü takipçileri arasında İngiliz Thomas Percy (1729-1811), yer almaktadır. Percy 1765 yılında, “*Eski Şiirinden Kalıntılar/Reliques of Ancient Poetry*” adlı 3 ciltlik eserinde, eski İngiliz İskoç halk türkülerini yayınlar. Percy, eserinde bulunan metinlerin halka ait öz duyguları ve ulusal ruhu yansıttığını belirtir. Böylelikle Herder’in “**Halk Ruhu**” düşüncesiyle örtüşen görüşler ortaya koyar.

İsviçre

- ✓ Ossiancılık akımı İngiltere'den sonra İsviçre'de uygun zemini bulur. Johann Jacob Bodmer (1698-1783), 1721-23 yıllarında “Discourse” adlı dergiyi yayınlar. Onun halkbilimine en önemli katkısı, Alman İlyada'sı olduğunu söylediği “*Nibelungen ve Parcifal*” gibi epik şiirleri bulması, incelemesi ve onları tarihin çalışma alanına alması olmuştur.
- ✓ Arşivleri tarayan, köylülerden derlemeler yapan Bodmer'in bu davranışı, İsviçre'yi Fransız kültürü içinde yok olmaktan kurtaran en önemli etken olmuştur.

İsviçre

- ✓ Bodmer'in çalışmaları sayesinde Avrupa'da aydınlanmacılar tarafından Fransa ve Almanya'da yalnızca aşağı sınıflara yönelik olarak kullanılan “*halk*” sözü, İsviçre'de “*ulus*” anlamında kullanılmaya başlanır.

Fransa

- ✓ İsviçre'den sonra Ossiancılık akımının, 1805 yılında Fransa'da da etkisini gösterir. Fransa'da kurulan *L'Academia Celtique*, yazılı ve sözlü gelenekler, özellikle halk edebiyatı üzerine araştırmalar yapar.

Almanya

- ✓ Almanya romantizm ve Aydınlanmacı görüşlerle beraber, Ossiancilik akımının en etkili olduğu ülkelerden biridir. Klopstock (1724-1803) *Ossiancilik* akımının bu ülkedeki temsilcisi olur.
- ✓ Almanya kendi şiirini yaratırken Tevrat'tan, Yunan destanlarından ve Ortaçağ epik anlatmalarından, İskandinav mitolojisinden esinlenen, Fransız edebiyatına başkaldıran bir yol izlenir.

Herder

- ✓ Almanya Herder'le beraber gerçek hayranını ve gelecekteki halkbilimi çalışmalarını derinden etkileyecek büyük temsilcisini yetiştirir.
- ✓ Herder'in iki temel uğraşı vardır: Alman Edebiyatı'nı yabancı etkilerden arındırmak, Eski Yunan, Latin ve özellikle Fransız taklitçiliğinden kurtarmak; Aydınlanmacıların halk kültürünü batıl inanç sayan anlayışlarıyla savaşmak.
- ✓ Herder'in milliyetçilik anlayışı konusundaki görüşlerinin ulusal halkbilimi kuramlarının çoğuna teorik zemin oluşturduğunu görmekteyiz. Bir başka ifadeyle, Herder'in çalışmaları sayesinde halkbiliminin bilimsel altyapısı o dönemlerde oluşturulmuştur.

Herder

- ✓ Herder, halk türkülerini derler ve iki cilt halinde yayınlar. Türkü koleksiyonunda sadece Alman türkülerine yer vermekle kalmaz, aynı zamanda başka milletlerin türkü örneklerine yer verir. Herder bu türkülerin sözlerinin yanı sıra müziklerinin de derlenmesi gerektiğini vurgulayarak, halk müziğinin önemini belirtir.
- ✓ Herder, Alman halk şarkılarında Alman halk ruhunu görür ve bu ürünler son derece özgün Alman kültürünü yansıtmaktadır. Herder bir kültürün ne kadar yabancı etkilerden uzak olursa, o oranda ulusal olduğunu savunur.

Grimm Kardeşler

- ✓ Jacob Karl Grimm ve Wilhelm Grimm 1812 yılında yayınladıkları sözlü gelenekten derledikleri masalları “Ev ve Çocuk Masalları” adıyla yayınlayarak, dünya masal araştırmalarını başlatmışlar ve bu araştırmalar sırasında doğan folklor kuramlarının ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir.

Grimm Kardeşler

- ✓ Grimm Kardeşlerin folklor çalışmaları bakımından asıl önemli ismi Jacob Grimm'dir.
- ✓ Alman sözlü şir geleneği, edebiyatı, hukuku ve dili üzerine önemli çalışmalar yapmıştır.

KAYNAKLAR

- ❑ Burke, Peter.1995. (çev. G. Aksan) Yeniçağ Başlarında Avrupa Halk Kültürü, İstanbul: İmge Yayını.
- ❑ Cocchiara, Guiseppe. 1981. (çev. J.McDaniel) The History of Folklore in Europe. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.
- ❑ Çobanoğlu, Özkul. 2002. Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Akçağ Yayınları, Ankara.
- ❑ Dorson, M. Richard. 1968. The British Folklorists. Chicago: The University of Chicago Press.
- ❑ Dorson, M. Richard. 1959. American Folklore. Chicago: The University of Chicago Pres.
- ❑ Ekici, Metin. 2004. “Araştırma Yöntemleri”, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, editör: M. Öcal Oğuz, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 69-73.